

УДК 349.2 (477)

Сергій Вавженчук,

д-р юрид. наук, доцент,
професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення
юридичного факультету
Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

ПРАВО НА ПРЕВЕНТИВНУ ОХОРОНУ ТРУДОВИХ ПРАВ ЯК СУБ'ЄКТИВНЕ ПРАВО

У статті розглядаються сутність права на превентивну охорону трудових прав, а також його особливості.

Ключові слова: охоронні трудові правовідносини, право на превентивну охорону, трудові права, суб'єктивне право.

Візантійський імператор Юстиніан залишив відбиток в історії через те, що здійснив кодифікацію римського права. Сьогодні слід констатувати, що наше суспільство стоїть на порозі нової кодифікації трудового законодавства. У таких умовах необхідно не лише відобразити чіткий відбиток реставрації трудового права, а й приділити увагу гострим правовим проблемам, що існують окремим пластом у трудовому праві. Не пригнічуючи значення низки трудо-правових проблем, на особливу увагу заслуговує проблема розуміння суб'єктивного права на превентивну охорону трудових прав. Адже її вирішення допоможе сформулювати стержень кодифікації як законодавцю, так і правозастосуванню.

Розроблення відповідної проблематики через призму трудового права здійснили такі науковці, як Н. Александров, Т. Баришнікова, С. Венедиктов, М. Іншин, І. Костян, А. Лушніков, М. Лушнікова, О. Процевський, В. Щербина.

Метою цієї статті є з'ясування сутності суб'єктивного права на превентивну охорону трудових прав.

Право на превентивну охорону трудових прав можна розглядати через міжгалузеву призму, як конституційно-правовий інститут, галузевий інститут, а також як елемент змісту превентивного охоронного трудового правовідношення. В контексті нашого аналізу, останнє викликає найбільший інтерес.

Не можна заперечити тезу про те, що розуміння окресленого права ставиться у пря-

му залежність від розуміння поняття «суб'єктивне право». Слушною у цьому контексті є думка І. Костян, яка зазначила, що відсутність належної оцінки таких понять, як, наприклад, «законний інтерес», «суб'єктивне право», «право на захист», які виступають по суті об'єктом захисту, є однією з передумов судових помилок, коли компетентні органи не завжди правильно визначають сутність спору, обставини, що підлягають доказуванню [1, с. 3].

Враховуючи кумулятивний ефект з цього приводу, у приватно-правовій доктрині сформувалися різні підходи, аналіз яких дозволив їх згрупувати у декілька теорій. Перша група правників вважає, що суб'єктивне право слід розглядати як волю управненої особи, окреслену об'єктивним правом (теорія волі) [2, с. 202]. Прихильником цієї теорії слід вважати Є. Трубецького. Друга група вчених дотримується тези про те, що суб'єктивне право слід розглядати як інтерес (теорія інтересу), що підлягає захисту. Представниками цієї теорії є Р. Ієринг, М. Коркунов. Третя група юристів вважає, що суб'єктивне право слід розглядати як вимогу (теорія вимоги). Вказані теорії зумовили виникнення змішаної теорії суб'єктивного права. Остання, у свою чергу, має два напрями: симбіоз теорії вимоги та міри дозволеної поведінки; об'єднання ознак теорії волі та теорії інтересу.

На думку С. Алексєєва, суб'єктивне право – це належна управненій особі з метою задоволення її інтересів міра дозволеної поведінки, забезпечена юридичними обов'язками інших осіб [3, с. 114]. У подальшому правник суттєво уточнив власне бачення, зазна-

чивши, що суб'єктивне право є видом і мірою можливої поведінки суб'єктів відносин, яка гарантується законодавчою системою та правоохоронною діяльністю держави [4, с. 213]. Іншими словами, він акцентував увагу на охоронному аспекті, що може бути притаманний такому праву. Подібна позиція й у Р. Халфіної, яка розглядала суб'єктивне право як встановлену законом міру можливої поведінки, що забезпечена відповідним обов'язком інших осіб [5, с. 235]. Вказаного підходу дотримуються й сучасники у приватному праві. Так, С. Шаранов вважає, що суб'єктивне право слід розуміти саме як міру дозволеної поведінки суб'єкта правовідношення, що гарантується законом і правоохоронною діяльністю держави [6, с. 236].

На думку Є. Мотовіловкера, суб'єктивне право є не мірою можливої поведінки управленої особи, а визначеною законом можливістю задоволення суб'єктивного інтересу [7, с. 40]. О. Волков під суб'єктивним правом розумів зведений у закон інтерес, який представляє мету, а саме право є засобом [8, с. 98]. У цьому випадку було б слушним пригадати слова В. Тархова, який не підтримав згаданий підхід, вказуючи, що суб'єкт ніколи не втратить своє суб'єктивне право в силу втрати відповідного інтересу [9, с. 40].

М. Матузов дійшов висновку, що під цим поняттям слід розуміти право, що належить особі (суб'єкту), гарантується законом і всіма соціально-економічними законами соціального суспільства, що дозволяють його володільцю здійснювати у рамках закону певні дії, користуватися певними соціальними благами, вимагати відповідної поведінки від інших (зобов'язаних осіб) і звертатися за необхідності за захистом до органів державної влади [10, с. 45–46]. Найбільш широке розуміння поняття, що розглядається, окреслив М. Вопленко. На його думку, в межах приватного права суб'єктивне право слід розуміти як міру свободи особи як члена цивільного суспільства [11, с. 46].

Розглядаючи захист суб'єктивних прав, І. Костян не безпідставно звертала увагу на те, що суб'єктивне право, надане особі, але не забезпечене від його порушення необхідними засобами захисту, є лише «декларативним правом» [1, с. 2]. Досліджуючи сутність суб'єктивних прав як об'єктів правової охорони та захисту, А. Шерієв через подібні міркування дійшов висновку, що такі права слід розглядати як дозвільний засіб правового регулювання, який гарантує управленому суб'єкту з метою задоволення його інтересів користуватися конкретним соціальним благом, забезпечене юридичними обов'язками інших учасників правовідносин і можливістю захисту з боку компетентних органів [12, с. 9].

Викладене свідчить, що автори все ж намагалися у запропонованих дефініціях суб'єктивного права навести ознаку охоронного характеру.

З наведеного логічно випливає, що суб'єктивні права на превентивну охорону та право на захист трудових прав мають власну внутрішню структуру. Разом із тим слід констатувати, що в юридичній літературі відсутній уніфікований підхід і щодо структури суб'єктивного права.

О. Іоффе запропонував зміст суб'єктивного права розуміти як сукупність двох можливостей: можливість дозволеної поведінки (міра дозволеної поведінки) та можливість вимоги певної поведінки від зобов'язаної особи [13, с. 123]. Н. Александров та С. Алексеев дійшли висновку, що до складу суб'єктивного права слід відносити вже три види правомочностей. Зокрема Н. Александров такими правомочностями суб'єктивного права вважав: вид і міру можливої поведінки для самого володільця суб'єктивного права; можливість вимагати відомої поведінки від інших осіб – поведінки, що забезпечує реалізацію правової можливості; можливість вдатися у необхідних випадках до сприяння примусової сили державного апарату для здійснення другої можливості [14, с. 109]. С. Алексеев до складу суб'єктивного права відносив такі правомочності: право вимоги, що полягає у можливості вимагати виконання або дотримання юридичного обов'язку; право на свої активні дії, що полягають у можливості особи самій здійснювати юридично значимі активні дії; вимога, що забезпечує можливість привести в дію апарат державного примусу проти зобов'язаної особи [3, с. 118–125]. Наявність третьої правомочності підтримують і сучасні науковці трудового права: М. Лушнікова, А. Лушніков, І. Костян [15, с. 737–738; 1, с. 228]. Так, І. Костян зазначила, що можливість звернення за захистом до державних органів влади є право на захист, а метою такого звернення є захист порушеного права [1, с. 228].

М. Матузов, О. Малько дещо розширюють розуміння складу суб'єктивного права. На їх думку, до нього входять: право на свої дії (поведінку); право на чужі дії (вимога); можливість звернення за захистом (захист); можливість користуватися визначеними соціальними благами (користування) [16, с. 387]. М. Вопленко вважає, що цю структуру слід розширити шляхом включення до неї можливості застосування мір державного примусу у випадку невиконання зобов'язаним суб'єктом своїх обов'язків [11, с. 47]. Є. Вавілін до суб'єктивного права відносить окремо право на звернення до судових органів [17, с. 13–14].

Наведене свідчить, що більшість авторів охоронне суб'єктивне право, у тому числі суб'єктивне право на превентивну охорону, роз-

глядають виключно як правомочність регулятивного суб'єктивного права. Але, незважаючи на привабливість таких висновків, погодитися з ними у цілому досить важко, враховуючи низку причин і факторів.

Превентивне охоронне трудове правовідношення окреслює відповідну модель поведінки його суб'єктів. Як наслідок, відповідно до права на превентивну охорону управнена сторона наділена можливістю вимагати від зобов'язаної сторони встановлення, забезпечення реалізації системи заходів, засобів, способів, порядків, форм превентивної охорони та захисту права, за допомогою яких забезпечується реалізація трудового права.

Правову природу права на превентивну охорону трудових прав можна розглядати з двох точок зору. По-перше, згадане право можна розглядати як одну з правомочностей регулятивного трудового права. По-друге, право на превентивну охорону трудових прав можна розглядати як самостійне суб'єктивне трудове право.

У науці трудового права висловлювалася точка зору, згідно з якою право на превентивну охорону є складовою регулятивного права та як наслідок реалізується у рамках регулятивного правовідношення. Так, Т. Барішнікова зазначила, що діяльність державних органів, органів профспілок, спрямована на забезпечення здійснення працівниками суб'єктивних прав, метою якої є попередження правопорушення, застереження від протиправних посягань, також не має юридичного значення, оскільки здійснюється у рамках регулятивних правовідносин [18, с. 20]. І. Костян вважає, що охорона прав і свобод пов'язана не лише з регулятивними, а й охоронними правовідносинами, що виникають у зв'язку з порушенням суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів. При цьому охорона права на стадії захисту порушеного права є сукупністю правових засобів, що забезпечують реалізацію права на захист. Потім автор доходить висновку, що саме тому охорона суб'єктивного права на захист також здійснюється в рамках регулятивних відносин, хоча при цьому вона не перестає нести охоронне навантаження [1, с. 157].

Разом із тим аналіз як Кодексу законів про працю (далі – КЗпП) України (гл. 15 «Індивідуальні трудові спори», ст. 62 «Обмеження надурочних робіт», ст. 63 «Заборона залучення до надурочних робіт» тощо), так і низки нормативно-правових актів свідчить про те, що вони фіксують порядок реалізації, міри превентивної охорони трудових прав, які реалізуються через діяльність роботодавця або органів державної влади (наприклад, нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю тощо). Іншими словами, нор-

ми трудового законодавства містять не лише порядки, способи захисту порушеного, оспореного трудового права, а й порядки, способи превентивної охорони трудових прав.

Якщо припустити, що право на превентивну охорону трудових прав є правомочністю регулятивного трудового права, у зв'язку з якою управнена сторона наділена можливістю пред'явити вимогу, тоді не зрозумілим буде конкретний характер і межі, обсяг цієї правомочності, строк її реалізації. Адже у праві нас цікавить не просто право на проведення Державною інспекцією України з питань праці (далі – Держпраці України) перевірки додержання роботодавцем законодавства з питань праці, а конкретне право на проведення такої перевірки додержання певним роботодавцем трудового законодавства в межах певних строків. Зважаючи на викладене, право на превентивну охорону трудових прав як правомочність регулятивного трудового права існує без власного об'єкта, що не припустимо. У зв'язку з цим можна дійти висновку, що право на превентивну охорону трудових прав може розглядатися як правомочність регулятивного трудового права лише в розумінні того, що управнена сторона потенційно наділена абстрактною можливістю здійснити цю правомочність. При цьому вказана правомочність (право на превентивну охорону трудових прав) регулятивного трудового права не є правом на щось конкретне, а існує як потенційна можливість абстрактного характеру (тобто її не можна розглядати як зрілу правомочність). Більше того, право на превентивну охорону трудових прав як правомочність регулятивного трудового права існує без визначеного обсягу власних правомочностей і строку реалізації.

Право на превентивну охорону не є правомочністю регулятивного трудового права виходячи із того, що, наприклад, проведення на підставі заяви фізичної особи, яка уклала трудовий договір, Держпраці України й її територіальними органами перевірки додержання роботодавцем законодавства з питань праці може здійснюватися як під час дії відповідного трудового договору, так і після його припинення. Іншими словами, превентивне охоронне правовідношення може існувати як паралельно, так і після припинення регулятивного. Адже здійснення перевірки додержання роботодавцем законодавства з питань праці у порядку нагляду (контролю) не знаходиться у прямій залежності від наявності порушення роботодавцем трудових прав працівника.

Таким чином, застосування норми права органом державної влади, їх дотримання учасниками правовідносин свідчить про наявність превентивних охоронних трудових пра-

вовідносин, отже, й про наявність самостійного суб'єктивного права на превентивну охорону трудових прав.

Право на превентивну охорону трудових прав слід кваліфікувати як самостійне суб'єктивне трудове право охоронного характеру (оскільки воно має власні підстави виникнення та спрямованість), тобто таке право спрямоване на забезпечення реалізації іншого суб'єктивного трудового права. Крім того, специфічна можливість застосування правового примусу надляє його здатністю бути забезпеченою мірою правового впливу.

Якщо розглядати превентивне охоронне трудове право як правомочність регулятивного трудового права, то логічно ставиться під сумнів існування сталої класичної концепції розмежування регулятивних та охоронних трудових правовідносин, яку ми вважаємо правильною.

Наведені аргументи дають можливість сформулювати авторську дефініцію суб'єктивного права на превентивну охорону трудових прав. Так, *суб'єктивне право на превентивну охорону трудових прав* – це вид і міра можливої поведінки управленої особи, що виражається в можливості своїми діями визначити систему заходів, засобів, способів, порядків, за допомогою яких забезпечується реалізація трудового права, що гарантується державою.

Враховуючи наведені аргументи, *суб'єктивне право на превентивну охорону трудових прав охоплює такі правомочності*:

- можливість вимагати від зобов'язаної особи (суб'єкта превентивної охорони трудових прав: органів державної влади, роботодавця тощо) вжити заходів щодо недопущення порушення регулятивного трудового права у майбутньому;

- можливість вимагати від зобов'язаної особи (суб'єкта превентивної охорони трудових прав: органів державної влади, роботодавця тощо) вжити заходів щодо недопущення порушення охоронного трудового права у майбутньому;

- можливість вимагати забезпечення реалізації права на захист або права на превентивну охорону трудових прав.

У цій площині доцільно вести мову про те, що право на свої дії (поведінку) не може розглядатися як правомочність суб'єктивного права на превентивну охорону, оскільки управлена сторона (у нашому випадку працівник) самостійно не може реалізувати міри превентивної охорони трудових прав подібно до здійснення самозахисту трудових прав. У нашому випадку можливість вимоги (право на чужі дії) слід розділити на три:

- до органів державної влади. Наприклад, вимога до органу, який здійснює нагляд (кон-

троль) щодо дотримання трудових прав працівників тощо, щодо здійснення перевірки роботодавця тощо. За цих обставин державний орган зобов'язаний здійснити превентивну охорону через правозастосування для забезпечення реалізації трудового права. При цьому аналіз суб'єктивних охоронних прав, що реалізуються у разі здійснення нагляду (контролю) за дотриманням трудового законодавства у межах охоронних правовідносин, ускладнюється через комплексність самого інституту нагляду та контролю, який включає в себе норми різних галузей права. Такий стан речей призводить до розмитості меж конвергенції приватного та публічного права;

- до роботодавця;
- до міжнародної організації із спеціальним статусом.

Таким чином, управлена особа не може застосувати самостійно міри превентивної охорони. Суб'єктивне право на превентивну охорону трудових прав може здійснюватися правомірними діями компетентного органу державної влади, міжнародної організації із спеціальним статусом, роботодавця в межах, порядку, випадках, передбачених законом або міжнародно-правовим актом.

Суб'єктивне право на превентивну охорону трудових прав слід наділити ознаками матеріального трудового права. На вказане не впливає той факт, що превентивна охорона, крім матеріальних ознак, має ознаки процедурного та процесуального трудового права. Адже превентивна охорона трудових прав реалізується через міри як матеріального, так і процедурного, процесуального впливу, у межах якого здійснюється забезпечення трудових прав, профілактика трудового правопорушення, роз'яснення працівникам механізму захисту трудових прав, усунення причин порушення законності тощо. Як наслідок матеріальний аспект суб'єктивного права на превентивну охорону трудових прав проявляється також у наявності підстав його застосування, змісті мір превентивної охорони (способів превентивної охорони) тощо. У зв'язку з цим зміст права на превентивну охорону, порядок його застосування окреслений системою норм матеріального, процедурного та процесуального права у їх взаємозв'язку.

Висновки

Проведений аналіз дозволив з'ясувати сутність суб'єктивного права на превентивну охорону трудових прав. Сформульовану авторську дефініцію суб'єктивного права на превентивну охорону трудових прав слід розуміти як вид і міру можливої поведінки управленої особи, що виражається в можливос-

ті своїми діями визначити систему заходів, засобів, способів, порядків за допомогою яких забезпечується реалізація трудового права, яка гарантується державою.

Список використаних джерел

1. *Костян І. А.* Правовые проблемы защиты трудовых прав работников в условиях рыночных отношений в России: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2009. – 349 с.
2. *Шершеневич Г. Ф.* Общая теория права: В 2 т. – М., 1995. – Т. 2. – 363 с.
3. *Алексеев С. С.* Общая теория права: В 2 т. – М., 1982. – Т. 2. – 360 с.
4. *Алексеев С. С.* Восхождение к праву: Поиски и решения. – М., 2001. – 752 с.
5. *Халфина Р. О.* Общее учение о правоотношении. – М., 1974. – 340 с.
6. *Шаранов С. А.* Гражданско-правовое регулирование охранной деятельности в Российской Федерации: дис. ... д-ра юрид. наук. – Волгоград, 2015. – 445 с.
7. *Мотовиловкер Е. Я.* Теория регулятивного и охранительного права. – Воронеж, 1990. – 136 с.
8. *Волков А. В.* Злоупотребление гражданскими правами: проблемы теории и практики: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2010. – 422 с.
9. *Тархов В. А.* Гражданское правоотношение. – Уфа, 1993. – 122 с.
10. *Матузов Н. И.* Субъективные права граждан СССР. – Саратов, 1966. – 190 с.
11. *Вопленко Н. Н.* Правовые отношения. – Волгоград, 2004. – 99 с.
12. *Шериев А. М.* Субъективные права, свободы и законные интересы как объекты правовой охраны и защиты: проблемы теории и практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2008. – 25 с.
13. *Иоффе О. С.* Избранные труды: В 4 т. – СПб., 2004. – Т. 2. – 511 с.
14. *Александров Н. Г.* Законность и правоотношения в советском обществе. – М., 1955. – 175 с.
15. *Лушикова М. В., Лушиков А. М.* Очерки теории трудового права. – СПб., 2006. – 940 с.
16. *Матузов Н. И., Малько А. В.* Теория государства и права. – М., 2011. – 528 с.
17. *Вавилин Е. В.* Механизм осуществления гражданских прав и исполнения обязанностей: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2009. – 54 с.
18. *Барышникова Т. Ю.* Формы и способы защиты трудовых прав и охраняемых законом интересов в российском трудовом праве: дис. ... канд. юрид. наук. – Пермь, 2005. – 235 с.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2015 р.

In this article author attended to the gist of right to the preventive protection of the labor law and its peculiar properties.

В статье рассматриваются сущность права на превентивную охрану трудовых прав, а также его особенности.

